UDK indeksi 338.486

TURIZM SOHASINI BARQAROR RIVOJLANISHIDA MADANIY MEROS RESURSLARIDAN FOYDALANISHNING ROLI

Shukurov Farux Toxirovich
“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros
xalqaro universiteti tayanch doktoranti
Email: farukhshukurov90@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada mamlakatimizda mavjud madaniy meros boyliklari va ularning turizm rivojlanishidagi o‘rni muhokama qilingan. Shuningdek, madaniy meros resurslaridan samarali foydalanish mexanizmining asosiy elementlari va ushbu resurslardan samarali foydalanish tahlili jadval ko‘rinishida ifodalangan.*

Kalit so‘zlar*: Madaniy meros, barqaror turizm, resurslardan foydalanish, iqtisodiy rivojlanish, infrastruktura, turistik xizmatlar.*

O‘zbekistonning turistik resurslari tarixiy va madaniy resurslarga boy bo‘lib, ular orasida Samarqand, Buxoro va Xiva kabi jahon merosi ob’ektlari mavjud. Bu shaharlar o‘zaro bog‘langan va "Oltin marshrut" deb ataluvchi turistik yo‘nalishni tashkil etadi. Hozirgi kunga kelib O‘zbekistonda 4000ga yaqin tarixiy va me‘moriy obidlar mavjud va hukumatimiz hozirgi kunda ushbu resurslardan foydalanish imkoniyatini oshirish va ularni targ‘ib qilishga katta e’tibor bermoqda [1]. Bu shuningdek, O‘zbekistonning boy tarixiy va madaniy resurslarga ega ekanini ko‘rsatadi. O‘zbekiston musiqiy asboblar, musiqa va raqslar kabi noyob nomoddiy madaniy merosga boy bo‘lib, ularning turizmda foydalanilishi hali ham cheklangan. Biz bilamizki ushbu madaniy meroslarimiz Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ta’lim, Ilm va Madaniyat Jahon Merosi Markazi tomonidan ro‘yxatga olingan va O‘zbekistonning noyob xazinasi hisoblanadi [2].

Ipak yo‘li, unda joylashgan mamlakatlar va madaniy merosining ahamiyati uning iqtisodiy, ichtimoiy-madaniy, siyosiy va ekologik ta’sirlari tufayli G‘arb va Sharqda ortib bormoqda [3]. Yurtimizning tarixiy va madaniy meros bilan bog‘liq an’anaviy turizmdan tashqari, mamlakat boshqa turistik resurslarga ega va turli mahsulotlarini diversifikatsiya qilish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Masalan, tashrif buyuruvchilar tabiatda tog‘ sporti, alpinizm, qishloq joylarda tajriba ortirish, agroturizm kabi turli faoliyat turlaridan zavqlanish mumkin. Shuningdek, ziyorat turizmi ham Osiyoda yangi bozorlarni rivojlantirish imkoniyatlariga ega. Ovqatlanish madaniyati ham jozibali turistik resurs hisoblanadi, buni 2018 yilda National Geographic Traveler Awards tanlovida O‘zbekiston gastronomik turizm bo‘yicha birinchi o‘rinni olgani isbotlaydi [4]. Shu bilan birga, Prezident Sh. Mirziyoevning ochiq iqtisodiy siyosat doirasidagi turistik siyosatga oid islohotlar, masalan, turistik vizalardan ozod qilish va investitsiyalarni rag‘batlantirish ham turizm sektoriga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

O‘zbekiston ko‘plab xalqaro tuzilmalarda faol ishtirok etmoqda va nafaqat o‘z mamlakatida, balki keng miqyosda boshqa a’zo davlatlar bilan hamkorlikda turizmni

rivojlantirishga harakat qilmoqda. Turistik yo‘nalishlarni kengaytirish, Ipak yo‘li mavzusiga asoslangan va turistik klasterlarni ilgari surish orqali turistik mahsulotlar va bozorlarni diversifikatsiya qilish mumkin [5] .

Tarixiy va madaniy meros ob’ektlaridan tashqari, mamlakatda turizm uchun potensialga ega bo‘lgan ko‘plab turistik resurslar mavjud. Hozirgi vaqtda ularning turizmda foydalanishi cheklangan. Masalan, YuNESKO tomonidan nomoddiy madaniy meros sifatida ro‘yxatga olingan musiqa, raqslar va hunarmandchilik mavjud. Tabiatda bo‘lish tajribasi (chang‘i uchish, alpinizm va h.k.), fermer xo‘jaliklarida va yoki lagerlarda qolish kabi turistik mahsulotlarni diversifikatsiya qilish imkoniyatlari mavjud bo‘lib, bular Yevropa bozorida tarixiy va madaniy meros turizmi bilan birgalikda talabga ega. Shuningdek, Janubiy-Sharqiy Osiyodan musulmonlar uchun ziyorat turizmi potensiali mavjud, masalan, Samarqand yaqinidagi Imom Al-Buxoriy mavzoleyi va Sharqiy Osiyodan buddistlar uchun Termizdagi buddist qo‘rg‘oni kabi ziyoratgahlarni nazarda tutish mumkin.

Madaniy meros resurslaridan samarali foydalanish mexanizmi bir nechta asosiy elementlarni o‘z ichiga oladi. Bu elementlar o‘zaro bog‘liq va birgalikda ishlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, madaniy resurslardan barqaror va samarali foydalanishni ta’minlashga qaratilgan. Quyida shunday mexanizmning asosiy komponentlari keltirilgan:

1-jadval

Madaniy meros resurslaridan samarali foydalanish mexanizmining asosiy elementlari

Elementlar	Tavsif
Inventarizatsiya va baholash	Resurslarni inventarizatsiya qilish: Madaniy meros ob’ektlarini identifikatsiya qilish, hujjatlashtirish va ularning holatini baholash. Qiymat tahlili: Madaniy resurslarning madaniy, ta’limiy va iqtisodiy qiymatini baholash.
Qonunchilik va normativ bazani rivojlantirish	Huquqiy himoya: Madaniy merosni himoya qilish bo‘yicha qonunlar va qoidalarni ishlab chiqish va amalga oshirish. Normativ hujjatlar: Hududiy rivojlanish rejalari va standartlarini madaniy merosni inobatga olgan holda ishlab chiqish.
Strategik rejalashtirish	Umumiy strategiya: Madaniy merosdan foydalanish bo‘yicha uzoq muddatli strategiya va rejalarni ishlab chiqish. Investitsiya va moliyalashtirish: Madaniy merosni saqlash va rivojlantirish uchun zarur investitsiyalarni jalb qilish va moliyalashtirish imkoniyatlarini izlash.
Ilmiy-tadqiqot ishlari	Tadqiqot va innovatsiyalar: Madaniy merosni saqlash va qayta tiklash uchun zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va texnologiyalardan foydalanish. Ma’lumotlar bazasi: Madaniy meros ob’ektlari bo‘yicha ma’lumotlar bazasini yaratish va doimiy yangilab borish.
Ta’lim va ma’rifat	Ta’lim dasturlari: Madaniy merosni himoya qilish va foydalanish bo‘yicha o‘quv kurslari va seminarlar o‘tkazish. Huquqiy xabardorlik: Aholining madaniy merosga bo‘lgan qiziqishini oshirish va uni himoya qilish zaruriyati haqida ma’lumot berish.
Turizm va iqtisodiy rivojlanish	Turizmni rivojlantirish: Madaniy meros ob’ektlarini turistlar uchun jozibador qilish va xizmatlarni yaxshilash. Mahalliy iqtisodiy manfaatlar: Madaniy merosdan foydalanish orqali mahalliy iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash va yangi ish o‘rinlari yaratish.

Monitoring va baholash	Monitoring sistemasi: Madaniy meros ob’ektlarining holatini kuzatish va baholash tizimini yaratish. Ijro nazorati: Amalga oshirilayotgan loyihalarning samaradorligini baholash va ularni yaxshilash bo‘yicha takliflar tayyorlash.

Bu mexanizm madaniy meros resurslaridan barqaror va samarali foydalanishni ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, uning ijobiy ta’sirini maksimallashtirish va kelgusi avlodlar uchun uning saqlanishini ta’minlashga yordam beradi.

Madaniy meros resurslarining ko‘rsatkichlari ushbu resurslarning holatini baholash, boshqarish va rivojlantirish uchun ishlatiladi. Ushbu ko‘rsatkichlar bir necha asosiy toifalarga ajratilishi mumkin, har biri o‘ziga xos tavsiflarga ega:

2-jadval

Madaniy meros resurslarining ko‘rsatkichlarini tahlil qilish xususiyatlari

Toifalar	Tavsif
Konservatsiya va saqlanish:	Saqlanish holati: Madaniy meros ob’ektlarining (me’morchilik, san’at, arxeologik topilmalar) jismoniy holatini baholash. Ta’mirlash darajasi: Ta’mirlangan yoki ta’mirlashni talab qiladigan ob’ektlarning foizi. Muntazam xizmat ko‘rsatish va konservatsiya: Ob’ektlarning holatini saqlab turish uchun muntazam ishlarning chastotasi.
Foydalanish va ochiqlik	Tashrif buyuruvchilar soni: Madaniy ob’ektlar yoki tadbirlarga tashrif buyurganlar soni. Cheklangan imkoniyatlarga ega odamlar uchun ochiqlik: Cheklangan imkoniyatlarga ega odamlar uchun infrastruktura va xizmatlar mavjudligi. Informatsion ochiqlik: Informatsion materiallar, ekskursiyalar, multimedia qo‘llanmalarning mavjudligi.
Jamoat bilan integratsiya	Mahalliy aholining ishtiroki: Mahalliy aholi madaniy merosni boshqarish va saqlashda qanchalik faol ishtirok etadi. Ta’lim dasturlari: Madaniy meros bilan bog‘liq ta’lim va ma’rifiy dasturlar soni. Madaniy almashinuv tadbirlari: Madaniyatlararo dialog va almashinuvni ilgari surishga qaratilgan tashabbuslar soni.
Iqtisodiy hissa	Turizmdan iqtisodiy ta’sir: Madaniy meros bilan bog‘liq turizmdan olinadigan daromadlar. Ish o‘rinlari yaratish: Madaniy meros va turizm sohasida yaratilgan ish o‘rinlari soni. Madaniy merosga investitsiyalar: Madaniy resurslarni saqlash va rivojlantirish uchun yo‘naltirilgan moliyalashtirish miqdori.
Barqarorlik va atrof-muhitga ta’siri	Ekologik amaliyotlar: Madaniy merosni boshqarish va konservatsiyada barqaror usullardan foydalanish. Atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirish: Turistik faoliyatning tabiat va atrof-muhitga salbiy ta’sirini kamaytirish choralari.

Ushbu ko‘rsatkichlar nafaqat ichki monitoring uchun, balki davlat organlari, investorlar va xalqaro tashkilotlar oldida hisobot berish uchun ham ishlatilishi mumkin. Ular madaniy

meros resurslarining hozirgi holatini baholash, ularni rivojlantirishni rejalashtirish va amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini baholashga yordam beradi.

Tadqiqot natijalarni tahlil qilsak, Ipak yo‘li hududlarida madaniy meros resurslaridan samarali foydalanishning iqtisodiy jihatlari bir necha asosiy sohalarni qamrab oladi. Birinchidan, Ipak yo‘li madaniy merosi butun dunyodan sayyohlarni jalb qiladi, bu turizmdan tushumning o‘sishiga hissa qo‘shadi. Bu nafaqat turistik ob’ektlarga tashriflardan tushadigan to‘g‘ridan-to‘g‘ri daromadlarni, balki turistlarning joylashtirish, ovqatlanish, transport va suvinerlar xarid qilishga sarflangan xarajatlarini ham o‘z ichiga oladi. Ikkinchidan, turizmni rivojlantirish va madaniy merosni saqlashga xizmat ko‘rsatish, ta’mirlash, boshqarish va ekskursiya ishi kabi sohalarda malakali ishchilar talab qilinadi. Bu ishsizlikni kamaytirish va mahalliy aholining turmush darajasini oshirishga hissa qo‘shadi. Uchinchidan, doimiy turistlar oqimi va madaniy merosga qiziqish xususiy va davlat investitsiyalarni infratuzilma va hudud rivojlanishiga jalb qilishi mumkin, bu esa transportga kirish imkoniyatini va turistik xizmatlar sifatini yaxshilashga olib keladi. To‘rtinchidan, madaniy turizmni rivojlantirish ko‘pincha ta’lim dasturlarini yaratish bilan birga olib boriladi, bu nafaqat madaniy meros to‘g‘risida xabardorlikni oshiradi, balki mahalliy aholini turistik industriyada ishlash uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar bilan ta’minlaydi. Beshinchidan, turizm bilan bog‘liq sohalar, mehmonxona xo‘jaligi, restoran ishi va chakana savdo rivojlanishi Ipak yo‘li hududlarida umumiy iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shadi.

Yurtimiz o‘zining boy tarixi va madaniy merosi bilan, jahon turizm bozorida katta salohiyatga ega. Mamlakatimizda turizm sohasi yanada gullab yashnashi va turistlar oqimini yanada ko‘paytirish maqsadida ko‘plab imkoniyatlar mavjud va quyida ularning bir nechtasini taklif sifatida keltirishimiz mumkin:

1. Turizm infratuzilmasini yanada takomillashtirish;
2. Mamlakatimiz madaniy merosini va turizm salohiyatini boshqa mamlakatlarda faol ravishda targ‘ib qilish;
3. Ijtimoiy tarmoqlar va internetda mamlakatimiz turizm resurslarini ko‘proq yoritish;
4. Xorijiy turizm tashkilotlari bilan hamkorlikni kuchaytirish;
5. An’anaviy va zamonaviy madaniyatni namoyish etuvchi festivallar va san'at ko‘rgazmalari tashkil etish va bu tadbirlarda turistlarni jalb qilish va ularning qiziqishini oshirish:

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Uzbektourism. Uzbekistan Travel: Attractions. Looker Studio. Available online: http://lookerstudio.google.com/reporting/1tgrmJJl82HNyIDwmGsQgCHXG5ty2KxS9/page/yLZn?feature=opengraph (accessed on 23 May 2023)
2. UNESCO, U.W.H. Silk Roads Sites in Uzbekistan. UNESCO World Heritage Centre. Available online: https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5500/ (accessed on 23 May 2023).
3. Winter, T. The Geocultural Heritage of the Silk Roads. *Int. J. Herit. Stud.* 2021, *27*, 700–719.
4. National Geographic Traveler Awards 2018. (2018). National Geographic Russia. https://nat-geo.ru/ng-club/podvedeny-itogi-golosovaniyanational-geographic-traveler-awards-2018/
5. Jamoliddinovich U. B. FUNDAMENTALS OF EDUCATION QUALITY IN HIGHER EDUCATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2022. – Т. 11. – №. 01. – С. 149-151.
6. Airey, D.; Shackley, M. Tourism Development in Uzbekistan. *Tour. Manag.* 1997, *18*, 199–208